

چراغ

ارز اطلاعات در آراک علم‌آین
توسعه و عمران آراک

ارز اطلاعات در آراک علم‌آین
توسعه و عمران آراک

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده معماری و شهرسازی

طرح ساماندهی میدان مرکزی شهر آراک

(در راستای باززنده سازی بافت تاریخی شهر و طراحی صحن شهری باز)

014946

۳۸۱۸۲

اساتید راهنما: مهندس شیبانی
دکتر ذکاو

استاد مشاور: مهندس احمدی

نگارنده: حسن باقری

بهار ۱۳۸۰

۳۸۱۸۲

خدای را شاکرم که فرصت و موقعیتی فراهم آورد تا بتوانم قدم
در راه شناخت خویشتن بردارم، که اولین قدم در شناخت او شناخت
خویش است.

خدای را شاکرم که فرصتی فراهم آورد تا خویشتن را از دشت
بنگرم و گذشته و امروز خویش را بهتر بشناسم.

تقدیم به پدر و مادرم

آنان که هر آینه در خویش می‌نگرم، در آینه جانم می‌درخشند.

با تشکر و قدردانی از اساتید راهنما، آقایان مهندس شیبانی و دکتر ذکاوت و استاد
ارجمند مهندس شهریار مالکی که آشنایی با او آغاز قدم نهادن و تفکر در بحث بافتهای
تاریخی و باززنده سازی آنها بود، و اساتید دیگری که اگر کمک و همفکری آنان نبود این
پروژه به سرانجام نمی رسید سرانجامی که خود آغازی است در این راه.
اساتید:

مهندس بدیعی، مهندس شعبی، مهندس ناصر مشهدی زاده

و تشکر و قدردانی از دوستان ارجمندم:

سیدعلی صالحی، مهدی دشتی، محمد دیده بان، ابراهیم ابراهیمی، رضاموسوی نژاد،
حسین موسوی، هادی قاصدی، محمد رسولی، محمود الماسی، عبدالرضا قیپانچیان،
و دیگر دوستان

و با تشکر و قدردانی از مهندسين مشاور عرصه:

مهندس اسفندیار برومند، مهندس فریدون بیت یونان، خانم مهندس هما سوداگر،
خانم شفائی که در پیشبرد این پروژه مرا یاری نمودند.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

۴	آغاز سخن
۶	پیش درآمد

فصل اول

۹	۱-۱- مشخصات کلی تحقیق (پروژه)
۹	۱-۲- بیان مسئله
۹	- سیر اقدامات بهسازی بافت‌های قدیمی شهرها در ایران
۱۱	- تأثیر انقلاب اسلامی بر روند جدید تحولات
۱۱	- نمونه‌هایی از طرح‌های روانبخشی در ایران
۱۳	۱-۳- اهمیت و ضرورت پروژه
۱۴	- اهمیت و ضرورت روانبخشی
۱۶	۱-۴- انگیزه انتخاب پروژه
۱۶	۱-۵- ویژگیهای علمی تحقیق
۱۶	- نوع تحقیق
۱۶	- اهداف پروژه

- ۱۷ - فرضیه‌های پروژه.....
- ۱۷ - مکان پروژه.....
- ۱۸ - قلمرو پروژه.....
- ۱۸ - روشهای جمع‌آوری اطلاعات.....

فصل دوم

مقدمه

- ۲۲ - ۲-۱- موقعیت جغرافیایی شهر اراک.....
- ۲۲ - ۲-۲- شبکه راههای ارتباطی.....
- ۲۲ - راه آهن.....
- ۲۲ - راههای زمینی.....
- ۲۳ - ۲-۳- سلسله مراتب نظام شهری استان.....
- ۲۵ - ۲-۴- جمعیت شهر اراک و سیر تحول آن.....
- ۲۷ - ۲-۵- اشتغال در شهر اراک و تغییرات آن.....
- ۳۰ - ۲-۶- شناخت اقلیم شهر اراک.....
- ۳۰ - کلیات اقلیمی.....
- ۳۱ - آب و هوا.....
- ۳۴ - پوشش گیاهی.....
- ۳۵ - انعکاس اقلیم در کالبد فیزیکی.....

فصل سوم

مقدمه

بخش اول: سیر تحولات شکل‌گیری و رشد شهر اراک از گذشته تا امروز

- ۳-۱-۱- روند تحولات شهر اراک قبل از شکل‌گیری تا پایان دوره قاجار (۱۳۰۰ هـ.ش) ۳۹
- دوران ماقبل شکل‌گیری قلعه سلطان‌آباد ۳۹
  - بنیان‌گذاری قلعه سلطان‌آباد و روند جمعیت‌پذیری آن ۴۰
  - برخی ویژگیهای کالبدی شهر تاریخی ۴۵
  - تحولات شهری سلطان‌آباد تا پایان دوره قاجاریه ۵۱
  - دوران گذار از ساخت قلعه اولیه به سمت آبادانیهای اطراف شهر ۵۱
  - روند تحولات سیاسی - اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی سلطان‌آباد تا پایان دوره قاجاریه ۵۳
  - برخی ویژگیهای کالبدی بافت قدیمی (گسترش پیوسته) قلعه سلطان‌آباد ۵۶
- ۳-۱-۲- تاریخچه تحولات سیاسی - اقتصادی، اجتماعی و تحولات کالبدی شهر اراک ۵۹
- ایجاد و گسترش بنیانهای جدید شهرنشینی در اراک ۵۹
  - تحولات کالبدی از اوایل ۱۳۰۰ تا ایجاد شهر صنعتی در اواسط دهه ۱۳۴۰ هـ.ش در شهر اراک ۶۴
  - دوران عبور راه آهن سراسری از شهر اراک ۶۵
  - دوران شاه لوله‌های نفت ۶۶
  - دوران آب لوله‌کشی، بعد از نفت ۶۶
  - تحولات کالبدی در این دوره - از اوایل ۱۳۰۰ هـ.ش تا اواسط دهه ۱۳۴۰ هـ.ش ۶۷
- ۳-۱-۳- روند تحولات سیاسی - اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی شهر اراک در فاصله سالهای ۶۵ - ۱۳۴۵ هـ.ش ۶۹
- تحولات جمعیت در طی سالهای ۶۵ - ۱۳۴۵ هـ.ش ۷۱
  - سیر تحولات کالبدی شهر اراک در طول سالهای ۶۵ - ۱۳۴۵ هـ.ش ۷۲

- ۷۲ - شکل‌گیری مجتمع‌ها و شهرکهای جدید در بافت جدید شهر.....
- ۷۳ - بررسی تأثیرات مهاجرتی بر کالبد شهری.....
- ۷۴ - عدم هویت محله‌ای در بافت‌های جدید.....
- ۷۷ - جمع‌بندی سیر تحولات کالبدی شهر اراک در طی سالهای ۶۵ - ۱۳۴۵ ه.ش.....
- ۴-۱-۳- چکیده‌ای از مراحل تحولات شکل‌گیری و رشد شهر اراک از گذشته تا امروز براساس دوره‌های حکومتی. ۸۳
- ۵-۱-۳- جمع‌بندی و تحلیل سیر تحولات تاریخی شهر اراک..... ۹۰
- ۶-۱-۳- تحلیل مشکلات موجود در بافت مرکزی شهرهای ایران (با مصداق اراک):..... ۱۰۱

بخش دوم: شناخت ویژگیهای کالبدی و فضایی شهر تاریخی

- ۱-۲-۳- بازار..... ۱۰۶
- ۲-۲-۳- سلسله مراتب راه‌ها..... ۱۰۷
- ۳-۲-۳- تاسیسات زیربنایی شهر..... ۱۰۸
- ۶-۲-۳- معماری و ترکیب ساختمان‌ها..... ۱۱۶
- ساخت فضایی بافت تاریخی اراک..... ۱۱۶
- محله‌ها و ساختمان‌های مسکونی..... ۱۱۶

فصل چهارم

مقدمه

موقعیت و جایگاه حوزه فراگیر در شهر اراک

بخش اول: شناخت و تحلیل وضع موجود بافت تاریخی شهر اراک

- ۱-۱-۴- ویژگیهای اجتماعی بافت تاریخی..... ۱۳۰

- ۱۳۰ ..... - توزیع و پراکندگی جمعیت ساکن در بافت
- ۱۳۰ ..... - ترکیب سنی
- ۱۳۱ ..... - میزان تحصیلات
- ۱۳۲ ..... - بعد خانوار
- ۱۳۳ ..... ۲-۱-۴- نیروی انسانی و اشتغال
- ۱۳۳ ..... - نرخ عمومی اشتغال
- ۱۳۴ ..... - بار تکفل و شاغل بر خانوار
- ۱۳۴ ..... - وضعیت و موقعیت شغلی
- ۱۳۵ ..... ۳-۱-۴- منشاء و سابقه اقامت
- ۱۳۷ ..... ۴-۱-۴- بررسی کمی در زمینه مسکن برای بافت تاریخی
- ۱۳۷ ..... - طبقات بنا
- ۱۳۷ ..... - قدمت بنا
- ۱۳۸ ..... - کیفیت بناهای مسکونی
- ۱۳۹ ..... - مصالح عمده در ابنیه مسکونی
- ۱۳۹ ..... ۵-۱-۴- کاربریهای عمده بافت تاریخی
- ۱۳۹ ..... - مسکونی
- ۱۴۰ ..... - فعالیت
- ۱۴۰ ..... - فرهنگی و مذهبی
- ۱۴۰ ..... - آموزشی
- ۱۴۱ ..... - ورزشی
- ۱۴۱ ..... - فضای سبز
- ۱۴۲ ..... ۶-۱-۴- جمع‌بندی کمی و کیفی بافت تاریخی شهر

- ۱۴۲ ..... جمع‌بندی ویژگیهای اجتماعی -
- ۱۴۲ ..... نتیجه‌گیری -
- ۱۴۳ ..... جمع‌بندی بررسی کمی در زمینه مسکن برای بافت تاریخی -
- ۱۴۴ ..... نتیجه‌گیری -
- ۱۴۵ ..... جمع‌بندی بررسی کاربریهای بافت تاریخی -
- ۱۴۶ ..... ۴-۱-۷- تحلیل سیما و عناصر کالبدی بافت تاریخی -
- ۱۵۷ ..... تحلیل بلوکهای شهری واقع در بافت تاریخی -
- ۱۶۱ ..... ۴-۱-۸- معرفی بازار اراک و فضاهای آن -
- ۱۶۲ ..... عوامل اصلی رکود در کاروری بازار اراک -
- ۱۶۴ ..... نمونه‌هایی از سراهای بازار اراک -

بخش دوم: شناخت و تحلیل حوزه فراگیر طرح

- ۱۷۰ ..... شناخت وضعیت عمومی حوزه فراگیر -
- ۱۷۱ ..... معرفی منظر عینی حوزه فراگیر -
- ۱۷۳ ..... شناخت مرفولوژی بافت -
- ۱۷۴ ..... شناخت نظام کالبدی -
- ۱۷۷ ..... فضاهای مثبت و منفی حوزه فراگیر -
- ۱۷۹ ..... شناخت گره‌های مهم -
- ۱۸۱ ..... شناخت تاریخی حوزه فراگیر در سال ۱۳۳۵ ه.ش -
- ۱۸۸ ..... کاربریهای عمده در محدوده مرکزی شهر -
- ۱۹۰ ..... تحلیل کاربریهای بافت مرکزی شهر -
- ۱۹۳ ..... تحلیل کاربریهای میدان مرکزی شهر -

- ۲۹۸ ..... مرور اجمالی به شبکه دسترسی و وضعیت ترافیک در بافت مرکزی شهر
- ۳۰۱ ..... نظام شبکه دسترسیهای سواره در محدوده مرکزی شهر
- ۳۰۲ ..... درجه بندی اهمیت معابر از لحاظ خروج از بافت
- ۳۰۳ ..... درجه بندی اهمیت معابر از لحاظ ورود به بافت
- ۳۰۴ ..... وضعیت دسترسیهای سواره و پیاده در حوزه فراگیر

بخش سوم: شناخت و تحلیل حوزه مستقیم طرح

- ۳۰۶ ..... وضعیت و عناصر عمومی حوزه مستقیم
- ۳۰۷ ..... معرفی بصری طرح
- ۳۱۱ ..... نقشه طبقات بنا
- ۳۱۲ ..... نقشه کیفیت بناها
- ۳۱۳ ..... نقشه مصالح عمده بناها
- ۳۱۴ ..... نقشه نوع مالکیت
- ۳۱۵ ..... فضای سبز موجود
- ۳۱۶ ..... فضای مثبت و منفی حوزه مستقیم
- ۳۱۸ ..... تصاویر سه بعدی و محورهای مهم
- ۳۲۱ ..... تحلیل کالبدی
- ۳۲۳ ..... تحلیل نما و خط آسمان
- ۳۲۴ ..... تحلیل ترافیکی و الگوی رفتاری
- ۳۲۵ ..... تحلیل دانه بندیها
- ۳۲۶ ..... شناخت کاربریهای حوزه مستقیم
- ۳۲۷ ..... تحلیل کاربریها

فصل پنجم

جداول تعیین اهداف براساس مسائل و امکانات

- ۲۴۴ ..... - محیط طبیعی
- ۲۴۵ ..... - نظام کالبدی
- ۲۴۷ ..... - نظام کاربریها
- ۲۴۹ ..... - نظام دسترسیها
- ۲۵۱ ..... - بافت تاریخی
- ۲۵۲ ..... - محیط رفتاری

ماتریس تحلیل و سنجش S. O. U. T

- ۲۵۷ ..... - حوزه کلان: نظام کالبدی، دسترسیها، کاربریها
- ۲۶۱ ..... - حوزه مستقیم: نظام کالبدی، دسترسیها، کاربریها

توجه شده است که این ماتریس صرفاً جهت راهنمایی بوده و نه تصمیم‌گیری (مؤلف)

فصل ششم

بخش اول: ره‌یافتهایی در جهت رسیدن به طرح

- ۲۶۶ ..... - دید و منظر میدان
- ۲۶۸ ..... - وضعیت آبروها در حوزه فراگیر
- ۲۶۹ ..... - مسیر قنوات و دروازه‌های شهر تاریخی
- ۲۷۰ ..... - روند شکل‌گیری شهر در دوره‌های مختلف و شالوده‌های آن

- ۲۷۲ ..... شناخت شالوده‌های اصلی بافت تاریخی و بافت جدید
- ۲۷۳ ..... استخوانبندی پیشنهادی برای بافت مرکزی شهر
- ۲۷۵ ..... راه‌یافتی در راستای طرح ساماندهی کالبدی
- ۲۷۷ ..... راه‌یافتی در راستای طرح ساماندهی ترافیکی

بخش دوم: قالبهای ارجاع

- ۲۸۰ ..... تحلیل کالبدی سراهای اکبریان، کتابفروشا، نودری از مجموعه‌های تجاری
- ۲۹۰ ..... نمونه‌هایی از معماری خیابانی (تجاری - مسکونی)
- ۲۹۲ ..... نمونه‌ای از ورودیها

بخش سوم: معرفی مصادیق معماری

- ۲۹۴ ..... بررسی و تحلیل ساختاری چند نمونه میدان در ایران
- ۲۹۴ ..... میدان نقش جهان
- ۲۹۷ ..... میدان گنجعلی خان کرمان
- ۲۹۹ ..... شهستان پهلوی

فصل هفتم: آلترناتیوسازی طرح و انتخاب طرح بهینه

- ۳۱۰ ..... معرفی آلترناتیوهای طرح
- ۳۱۴ ..... آلترناتیو اول با رویکرد حداقل‌گرا
- ..... آلترناتیو دوم با رویکرد استفاده بیشتر از اراضی فرسوده
- ..... آلترناتیو سوم با رویکرد حداکثرگرا

- جدول ارزشگذاری آلترناتیوها و انتخاب طرح بهینه .....
- معرفی تفصیلی طرح نهایی .....

ضمائم: مبانی نظری طرح

میادین

- ۱- بررسی تاریخی میدان در فضای شهری اروپا ۱
- ویژگیهای فیزیکی میدان در دوران کهن یونان ۱
- ۲- بررسی تاریخی میدان در فضای شهری ایران ۱۷
- ویژگیهای غیرفیزیکی میدان در ایران باستان ۱۸
- الف: سلسله مراتب اهمیتی ۱۸
- ب: عملکرد ۱۸
- پ: نقش و اهمیت به عنوان نماد شهری ۱۸
- معرفی مصادیق ۱۹
- الف: ویژگیهای فیزیکی میدان در شهر نایین ۱۹
- ب: ویژگیهای غیرفیزیکی میدان در شهر نایین ۱۹
- میدان در دوره اسلامی ۲۱
- ویژگیهای فیزیکی میدان در دوره اسلامی ۲۵
- ویژگیهای غیرفیزیکی میدان دوره اسلامی ۲۵
- ویژگیهای شهر اصفهان به عنوان نمونه شهر دوره اسلامی ۲۵
- ویژگیهای غیرفیزیکی مجموعه مرکزی در شهر اصفهان ۲۶
- دوره آغاز حکومت صفویه تا میانه دوره قاجار ۲۶

- ۲۶ ..... ویژگی‌های فیزیکی میدان در دوره صفویه تا میانه قاجار
- ۲۷ ..... ویژگی‌های غیرفیزیکی میدان در دوره صفویه تا میانه قاجار
- ۲۷ ..... ویژگیهای سبزه میدان تهران به عنوان نمونه دوره صفویه
- ۲۸ ..... ویژگیهای فیزیکی میدان در دوره قاجار تا ابتدای حکومت پهلوی
- ۲۹ ..... ویژگیهای غیرفیزیکی میدان
- ۲۹ ..... نتیجه‌گیری از بررسی تاریخی میدان در فضای شهری ایران
- ۳۰ ..... ۳- بررسی میدانهای معاصر
- ۳۰ ..... تشریح وضعیت فضاهاى شهری در کشورهای پیشرفته
- ۳۱ ..... ساخت میدان امروزی
- ۳۱ ..... عناصر مکانیزم و ویژگی‌ها
- ۳۱ ..... صحنه آرائی و فضای میدان
- ۳۲ ..... فقدان تئوری معماری میادین در فرهنگ مدرن
- ۳۲ ..... گرایش‌های جدید در طراحی میدان

تیرا ۳ خط است!

معرفی و مقایسه منشور آتن و ۲۰۰۰

- ۳۷ ..... اصول اساسی منشور آتن
- ۳۷ ..... معرفی منشور آتن
- ۳۷ ..... اصول و محتوای منشور آتن
- ۴۲ ..... محتوا و موضوع منشور ۲۰۰۰
- ۴۶ ..... مقایسه دو منشور (آتن و ۲۰۰۰)

منبع ۴
 Modoun & Attoue
 (ed) (1993) ?

این منبع هم شخصی نوشته است
 دانسته که اینقدر برداشته و ترجمه کرده!

در مقایسه
 Charter ?